

NOTÍCIA D'UN CORSARI ANOMENAT

ALFONS YÀÑEZ, AL 1477

JORDI BILBENY

Al volum III de la *Colección de los Viages y Descubrimientos que hicieron por Mar los Españoles desde fines del Siglo XV*, d'En Martín Fernández de Navarrete, al “Suplement Primer a la Col-lecció Diplomàtica”, s'hi recull una “Real provisión para que se reciba por las justicias de Palos y Puerto de Sta. María la probanza pedida por Alfonso Yañez Banguas en el pleito que le habia puesto García de Escandon sobre restitución de un navío”. El document, que és datat el 21 de novembre de 1477, tracta del plet que ha posat el sobredit Garcia de Escandon a l'Alfonso Yáñez per raó d'una nau que aquest se li havia apropiat en un atac corsari. Els reis, acte seguit, emeten la Reial provisió esmentada a fi que les viles implicades en l'afer n'estiguin al corrent i rebin la provança que l'Alfonso Yáñez demanava. El text diu:

“D. Fernando é Doña Isabel &c.= A los alcaldes y otras justicias cualesquier de las villas de Palos é Santa María del puerto, y de todas las otras ciudades y villas y lugares del arzobispado de Sevilla y del obispado de Cádiz, é á cada uno de vos á quien esta nuestra carta fuere mostrada, salud é gracia. Sepades que pleito está pendiente ante Nos en el nuestro consejo, entre García de Escandon, vecino de la dicha villa del Puerto de Santa María, de la una parte, é Alfonso Yañez

Banguas, vecino de la dicha villa de Palos, de la otra, sobre razon que el dicho García de Escandon presentó una peticion en el dicho nuestro consejo, diciendo que puede haver doce años, poco mas ó menos tiempo, que él tenía un navío suyo de fasta cuarenta toneles, é que yendo con el dicho su navío a la mar á pescar, y con él Juan de Prio, maestre por él y otros vecinos de la dicha villa que iban con él, é que estando en el rio de Saltes al Parralejo, que es en término de dicha villa de Palos, tomando leña para ir dende á la mar, no haciendo ni diciendo por qué mal ni daño debiese rescibir, vino á él á los que con él iban el dicho Alfonso Yañez con una carabela armada de gente y armas, é que por fuerza y contra su voluntad, é de los que iban dentro en el dicho su navío, entraron en él, é ge lo tomaron é levaron con todo lo que en él estaba á la dicha villa de Palos, é que los echaron fuera del dicho navío á él y á los que con él iban dentro; é como quier quél se fué luego á quejar del dicho Alonso Yañez á la justicia de la dicha villa de Palos, é ge los pidió que ge lo ficiesen volver, ó cuarenta mil maravedís que á su justa estimacion podria valer con sus aparejos y mantenimientos que dentro iban, é que ge lo non ficeron restituir, ni fasta aquí por la poca justicia que ha habido non habia podido alcanzar cumplimiento de lo dicho; por ende que nos suplicaba cerca dello con remedio de justicia le proveyésemos, mandando al dicho Alfonso Yañez le tornase y restituyese el dicho su navío con los dichos aparejos y mantenimientos que dentro llevaba, ó los dichos maravedis de su estimacion”.

De moment ningú no ha cercat les referències biogràfiques d'aquest Alfonso Yañez, tot i que hauria d'estar documentat més sovint pel fet de tenir una nau

pròpia, amb homes armats, dedicar-se al cors i ser reconegut i localitzat fàcilment a Palos per l'agredit i interpel·lat pels Reis. Sobta granment la mancança documental perquè serà aquesta mateixa vila de Palos –segons la historiografia tradicional– la que fornirà una gran part dels mariners que anaren amb En Colom en el primer viatge de Descoberta. I encara m'intriga més, atès que el seu cognom coincideix amb el d'En Vicente Yáñez Pinzon, un dels herois d'aquella població i de la gesta americana.

De l'Alfonso Yáñez, no en diu res el Pare Ángel Ortega, al volum II de la seva obra monumental *La Rábida. Historia Documental Crítica*, dedicat a “Colón y los Marinos del Tinto-Odiel en el Descubrimiento de América”, per bé que esmenta el ja conegut *Vicente Yáñez Pinzón* i dóna referències d'un tal *Ferrán Yáñez de Montilla*, veí de Huelva, d'uns 80 anys, que declara en els plets colombins que “coneix molt bé el predit Martín Alonso Pinzón”, el qual “tenia per germà En Vicente Yáñez, que era també un home molt principal”.

Tampoc no en parla l'Alicia B. Gould, ni al seu article “Documentos inéditos sobre la hidalguía y genealogía de la familia Pinzón”, ni al tan inestimable com esbiaixat estudi *Nueva lista documentada de los tripulantes de Colón en 1492*, que elaborà amb la informació d'En Fernández Duro, En Tenorio i En Vignaud, i que és el referent bàsic de tots aquells que han intentat explicar els noms dels mariners que s'enrolaren cap al Nou Món en el primer viatge. Aquí, la Gould, que ens assenyala que “estic persuadida que entre els Niño i els Pinzón hi ha duplicacions i equivocacions, fins al punt que sospito que alguns d'ells no han existit mai”, no esmenta l'Alfons Yáñez ni com a duplicat de cap altre mariner, ni

com a inventat, ni com a nom de lectura dubtosa o errònia. Cosa raríssima, perquè un home d'aquella categoria nàutica i militar hauria d'haver constatat en les llistes dels tripulants colombins –ara que ja sabem com han estat confeïdes–, baldament hi hagués sigut introduït amb calçador i atemptant contra totes les evidències històriques i documentals. No hauria estat pas l'únic cas.

Sí que en fa referència, tanmateix, la Vicenta Cortés Alonso, en un article aparegut al número XXV de l'*Anuario de Estudios Americanos*, de 1968, sobre “Algunos viajes de las gentes de Huelva al Atlántico (1470-1488)”, tot i que la informació que ens aporta és un resum del document que jo presento en aquest article. Però fora d'això, res més.

Si ara ens aturem a analitzar alguns aspectes textuais del document, ens adonarem també d'unes altres mancanes i desvirtuacions palpables. De primer, cal fer observar la falta total de sentit que tindria per un corsari atacar una nau a l'embocadura d'un riu, segrestar-la i anar-se a refugiar a la primera població, riu amunt, que trobés. Això, doncs, és el que passa en l'atac de l'Alfons Yáñez a la nau d'En Garcia de Escandon: és presa en “el riu de Saltes”, en una zona que segons se'ns explica en el document “és terme de la dita vila de Palos”, i “la portaren amb tot el que hi havia a la dita vila de Palos”. Ultra l'absurd d'una estratègia militar semblant, el fet en si és del tot impossible, per tal com no ha existit mai a Andalusia cap riu anomenat “Saltes”. Nogensmenys, si intuïssim que es podia tractar d'un lapsus, i que el text –per cert, oficial– hagués volgut fer esment del riu Tinto, caldria tenir a hores d'ara present que just en aquell tram, aquest riu, tal com ho consideren els geògrafs, no ha tingut mai un cabal d'aigua

superior als dos metres –cosa que impedeix de remuntar-lo a dues naus del tonatge que se'ns descriu, amb una quilla que havia de mesurar un mínim de 2,5 metres i que requeriria, consegüentment, una profunditat navegable d'un mínim de 5–.

També sembla absurd que, tenint com tingué l'agredit la nau al seu abast, no emprengué cap acció legal per recuperar-la fins dotze anys després, “poc més o menys”. I que, encara, quan ho fes, demanés que li fos restituïda “amb els dits aparells i manteniments que duia a dins”, perquè no sé pas veure com aquells queviures podrien conservar-se tant de temps; o bé, en el cas que ho fessin, quin valor o quin profit hi trobaria En Garcia de Escandon a sol·licitar que li fossin retornats.

Davant d'això, es fa palès un dilema: o ens inclinem a creure que la data de l'atac ha estat adulterada a fi de descontextualitzar l'atacant i de treure'l d'una època –pròxima al descobriment d'Amèrica– en què la seva presència podria ser comprometedora en aquella regió andalusa o, si no ens en malfiàvem i retrocedíem els dotze anys que se'ns diu, ens trobarem al 1465: data prou significativa perquè és quan comencen a operar militarment a les costes catalanes els Yàñez portuguesos (que vingueren amb En Pere IV el Conestable per fer la guerra a En Joan II), i dels quals donen fe els nombrosíssims documents de l'Arxiu de la Corona d'Aragó, sobretot els recollits per En Martínez Ferrando al seu *Catálogo de la documentación de la Cancillería Regia de Pedro de Portugal (1464-1466)*.

Ara, pel document exhumat per la Núria Coll i Julià, pels estudis de la Teresa Baqué, de l'Alba Vallès i meus, sabem que els Yàñez residien a la vila empordanesa de Pals. I també sabem que l'Alfons Yàñez fou, durant aquella guerra, l'ambaixador de la Generalitat a la Cort Pontifícia.

Com que durant els plets colombins, tenim constància que En Martín Alonso Pinzón “era home de la mar, convé a saber, marí expert i savi en l'art de navegar en les mars que solia anar des de Nàpols a Itàlia i a Roma, i a Espanya”, segons declarà un Hernán Pérez Mateos a Santo Domingo, el 26 de gener de 1536, i que “navegava de Castella a Roma i a Portugal i a les Iles Canàries”; i com que som sabedors que també En Martín Alfonso Pinçon fa de corsari i ataca el balener d'En Bernat Galamó davant les costes d'Eivissa, l'any 1479 (segons la còpia d'una carta dels reis Catòlics, datada a Toledo el 18 de gener de 1480), és fàcil de deduir –ja sia perquè es mou en les mars dels dominis catalans, ja sia per la seva connexió amb Portugal, o per la identitat del nom o d'ofici, però sobretot perquè també és a Roma– que es tracta del nostre Alfons Yàñez.

Però, per si encara quedava un bri de dubte de la identitat única entre En Martín Alonso Pinzón i l'Alfons Yàñez, em complac ara a treure a col·lació el testimoni del Dr. Gonçalo de Illescas, el qual ens diu a la *Segunda Parte de la Historia Pontifical y Catholica*, editada a Burgos el 1578, que En Colom, a l'hora de preparar la primera expedició “prengué companyia amb Martín Hernandez Pinçon i amb Alonso Pinçon, germà seu”. Ara bé: atès que és sabut de tota la historiografia moderna que els Pinçon es deien “Yàñez” de primer cognom –com en el cas del més que conegut Vicente Yáñez Pinzón–, resta fora de tot dubte que

l'eliminació d'aquest cognom dels dos companys d'En Colom suara esmentats, respon a uns mòbils polítics evidents: la temença que es poguessin identificar amb els militars portuguesos afincats a Catalunya. I, així tindríem que aquest *Alonso Pinçon*, no podria ser ningú més que l'Alfons Yàñez Pinçon.

Em sembla molt clara la idenficació. I, fins i tot, el document que vinc glossant és prou explícit en aquest punt. Així, després que el consell dels Reis, a petició d'En Garcia de Escandon, demanés al nostre home que li tornés la nau, amb els aparells i manteniments o li pagués “quaranta mil maravedissos”, segons aquell estimava que valia la nau, En Yàñez s'hi negà. Les raons vénen adduïdes al text, car els Reis escriuen:

“Contra lo cual por parte del dicho Alfonso Yañez Banguas fué replicado por otra su peticion que en el dicho nuestro consejo presentó, diciendo quel dicho Alfonso Yañez non podia ni debia ser compelido, segun derecho, á responder ante Nos en el dicho nuestro consejo sobre la dicha peticion, por quanto el dicho caso en ella contenido non era de aquellos que, segun las leyes é derechos de nuestros reynos, se debia traer ante Nos, é que lo debíamos mandar remitir á su fuero é jurediccion de la dicha villa de Palos, adonde es vecino e domiciliario, é que él así lo pedia, e que negaba la calidad alegada para fundar el caso de corte, por quanto él era home muy llano y de llano vivir y no poderoso, para que oviese lugar ante nos en el nuestro consejo, é que se ofrecia á probar, é de ello non se partiendo, que él non era obligado á lo pedido por el dicho García de Escandon, é que de ello debia de ser dado por libre y quito”.

Ens trobem, doncs, davant una rèplica sorprenent, puix l'Alfons Yàñez, segons dret, es nega a respondre davant del consell reial. Els matisos d'aquesta negativa són, en definitiva, la clau de tot plegat: argüeix que les lleis i drets dels reis no l'obliguen a presentar-se al seu davant per això com pertany a un altre “fur i jurisdicció”: el de la vila de Palos, d'on és “veí i domiciliari”. Però, ¿com un ciutadà de la vila andalusa de Palos, cenyida jurisdiccionalment a la Corona de Castella pot escriure als reis dient, en descàrrec propi, que les lleis de Castella no l'afecten perquè és de Palos? La incongruència es resol si veiem en aquest Palos, la traducció castellana del nom de la vila empordanesa de Pals, on sí que sabem documentalment que aquí hi residien els Yàñez-Pinçon. Ultra aquest fet, caldria remarcar, encara, que el rei Ferran i la reina Isabel, només eren monarques de Castella, puix Catalunya era governada per En Joan II, la qual cosa explicaria que l'Alfons Yàñez digués als futurs reis Catòlics que no tenien jurisdicció sobre les seves accions, perquè només podia esser jutjat per En Joan II, com a rei dels catalans. Amb això present, ara s'aclariria l'absurd d'amagar a la vila veïna el vaixell capturat, i ara faria sentit que el corsari s'endugués a les costes nord-catalanes una nau apresada al litoral andalús, si és que realment fou aquí on tingué lloc l'atac naval.

El darrer lligam que observo entre aquest Alfons Yàñez, que fa de corsari probablement a les costes del sud d'Espanya i En Vicenç Yàñez, que també efectuà un atac piràtic al port de Barcelona el 1477, és que mentre el primer ens assegura que si prengué la caravel·la d'En Garcia de Escandon, “*fué por mandado de Gonzalo de Escúñiga, que á la sazón era alcaide é alcalde mayor de la dicha*

villa de Palos”, el segon governa una caravel·la propietat d'En Gonzalo de Estruyaga.

El document encara ens diu, en desgreuge de l'Alfons Yàñez, “*quel dicho caravo era para D. Pedro de Escúñiga, é que lo llevó y tomó y fizo dél lo que le plogo, é que a él nombraba por abtor y poseedor del dicho caravo*”. Doncs bé: En Pere de Çúñiga fou mariscal del Príncep Carles de Viana, que el seguí a Catalunya, lluità al bàndol revolucionari durant la guerra i, un cop conclusa aquesta, romangué a l'Empordà.

La coincidència de noms és encara més sorprenent si ens fixem en una carta dels Reis Catòlics, datada a Valladolid el 10 d'agost de 1475, per la qual es resol una contesa entre Don Juan de Silva, Alferis Major, d'una part, i de l'altra Don Gonzalo de Estunyiga, sobre la possessió de la meitat de la “*villa e fortaleza de Palos*”. De bon primer, cal apuntar que Stunyiga i Çunyiga són el mateix cognom. Així ens ho verifica també, al darrer terç del segle XVI, l'Antoni Agustí, als seus *Dialogos de armas, i linages de Reyes, Duques, i otros principes, i cavalleros*, en dir-nos que “el llinatge d'Astuniga o Estuniga o Çuniga, del qual és el Duc de Béjar el marquès d'Ayamonte i de Bonares el Comte de Miranda”. Altrament, no deixa de sorprendre que aquest Juan de Silva sigui idèntic al portuguès Joan de Silva, instal·lat a Catalunya, i del qual hi ha un nombre ingent de documents que en donen constància plena. Exactament com a pertanyent al seguici del rei Pere IV, el cataloga En Martínez Ferrando al seu estudi “*Cavalleros portugueses en el alzamiento de la Generalidad Catalana contra Juan II*”. I ens en diu: “Aquest personatge fou fill d'Aires Gomes de Silva, tercer senyor de Vagos [municipi del

districte d'Aveiro, diòcesi de Coïmbra], governador de Lisboa [...]. Va succeir el seu pare en el feu de Vagos, del qual en fou el quart senyor. Va presidir també l'alcaldia de Montemayor-o-Vello. Es va batre heroicament a Alcàsser-Seguer, Arcila i Tànger contra els moros i va acompanyar l'Alfons V a les seves lluites amb Castella. Això no obstant, conseqüent amb l'efecte del seu pare per la casa de Coïmbra, es decidí a venir a Catalunya, disposat a seguir la sort del Conestable Pere”.

Un cop a Catalunya fou nomenat, el 3 de maig de 1464, capità de la vila de Castelló d'Empúries, i l'11 de setembre de l'any propsegüent, capità de tota la província de l'Empordà, on desenvolupà, segons En Martínez-Ferrando, un paper principalíssim, sovint hostil contra els diputats del General.

Però heus aquí que el més revelador de tot plegat no són aquestes identitats de les predites persones en el nom i els càrrecs polítics, sinó el fet determinant, concloent i irrevocable, que la vila per la qual pledegen l'un i l'altre, és una “fortalesa militar”, que mai no existí al Palos andalús, però que és absolutament identificable –encara avui dia– amb la vila catalana fortificada de Pals, tal com es pot observar, fins i tot, amb nitidesa absoluta a la portada del llibre de l'Antonio de Herrera, *Historia General de los Hechos de los Castellanos en las Islas y Tierra Firme del Mar Oceano*, de 1601.

